

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 10 Sayı: 48 Volume: 10 Issue: 48

Şubat 2017 February 2017

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

MENDELSON'UN 'DUYULARA DAİR MEKTUPLAR' ESERİNDE BİLİNÇLİ VE BİLİNÇDİŞİ GÜZELLİK YAKLAŞIMLARININ BETİMLEMESİNDE 1950'DEN GÜNÜMÜZE BEDEN VE MEKÂN ALGISI

PERCEPTION OF BODY AND SPACE FROM 1950 TO PRESENT IN THE DEPICTION OF CONSCIOUS AND UNCONSCIOUS BEAUTY APPROACHES IN MENDELSON'S "LETTERS ON SENTIMENTS"

Tuba GÜLTEKİN*
Ezgi TOKDİL**

Öz

Araştırmada 1950'den günümüze sanatsal yaklaşımda beden ve mekân algısının değişen görünümünün Mendelson'un Duyulara Dair Mektuplar eserinde yer alan güzele yaklaşımı ile bütünlük içinde çözümlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada nitel araştırma tekniklerinden genel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evreni 1950 ve sonrası değişen beden ve mekân görünümüdür. Araştırma Robert Raushenberg, Jasper Johns, Andy Warhol gibi sanatçıların figür çözümlenmeleri, Tuba Gültekin ve Ezgi Tokdil'in bu kapsamda hazırlanan denemeler projesindeki mekân algısı çözümlenmeleri ile sınırlandırılmıştır. Kuramsal çerçeveyi, Mendelson'un felsefi söylemi bağlamında beden ve mekân algısının duyulara göre zihinsel betimlenmesi oluşturmaktadır. Bu tematik yaklaşımda elde edilen veriler ikinci temel aşamada, bilinçli ve bilinçdışı güzellik yaklaşımlarının sanatsal ifadelerini tanımlamaktadır. Bu süreçte elde edilen bulgularla nedensel karşılaştırma yapılarak, güzellik yaklaşımında duyu içtepisi ve sanatçı yöneliminin beden ve mekân algısındaki değişkenleri çözümlenerek sonuca ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mendelson, Sanatçı Yönelimi, Beden Algısı, Mekân Algısı, Bilinçli ve Bilinçdışı Güzellik.

Abstract

In the research, it is aimed that the changing appearances of body and space perception in the daily artistic approach from 1950 is solved by Mendelson's "Letters On Sentiments" work with integrity. The general screening model, one of qualitative research methods, was used in the research. The universe of the research is the changing appearance of the body and space after 1950 and onwards. At the same time, research has been limited to the the figure analyzes of artists such as Robert Raushenberg, Jasper Johns, and Andy Warhol as well as spatial analysis of Tuba Gültekin ve Ezgi Tokdil in their essay projects. The theoretical framework is the mental representation of body and space perception in relation to the senses in the context of Mendelson's philosophical discourse. The data obtained in this thematic approach define the artistic expressions of conscious and unconscious beauty approaches in the second basic stage. By making a causal comparison with the findings obtained in this process, the variables of sensory intuition and artist orientation in body and space perception in beauty approach were reached as a result. The theoretical framework is the mental representation of body and space perception in relation to the senses in the context of Mendelson's philosophical discourse. The data obtained in this thematic approach define the artistic expressions of conscious and unconscious beauty approaches in the second basic stage. By making a causal comparison with the findings obtained in this process, the variables of sensory intuition and artist orientation in body and space perception in beauty approach were reached as a result.

Keywords: Mendelson, Artist Orientation, Body Perception, Perception of Space, Conscious and Unconscious Beauty.

Giriş

Moses Mendelson, 1755 tarihli 'Duyulara Dair Mektuplar' isimli çalışmasında 3 kavramı bir araya getirir ve aynı zamanda, arzu, etki ve bilişselliği ayırt eder. Arzu; hareketi, duyumu; duygu, his ve bilinci, bilişsellik; zihni betimler. Duyum ve zeka, zihin ile başlar ve duyum, duyuma göre hareket ve düşünme gibi üç özelliğe sahiptir (Matthews, 1997: 39-41). Mendelson, rasyonel düşüncenin öncesindeki rasyonel kaynaklar ile ilgilenir. Duygu üzerine mektuplarında ise, duysal zevkin fiziksel temeli ve karışık duygular tarafından harekete geçirilen hazdan bahseder (Nisbet, 2013: 523). 'Duyulara Dair Mektuplar' biri genç diğeri daha olgun iki dostun sohbetleri üzerinden güzeli, estetik hazzı, aklın estetik yargılarda konumunu, bilinçli ve bilinçdışı güzellik yaklaşımlarını sorgulamıştır. Duyum ve zekayı betimleyen bu mektuplarda genç olan; güzeli analiz etmenin ve onu derecelendirmenin ondan alınacak olan hazzı yıkacağını, estetik hazzı doğuran duyguların açık ve seçik duygular haline getirildiğinde, ondan alınan hazzın da azalacağını savunmuştur. Güzellik ona göre; "herhangi bir yetkinliğin bulanık fikrinden ibarettir" ve ancak düşünme sayesinde güzellik keşfedilebilir. Akıl ise bu güzele yönelim ve hazzı seçmede kılavuzluk yapmalıdır ancak onu estetik yargılara müdahale edecek kadar öne çıkarmak, hazzı geri plana atar ve bu nedenle fazla düşünmeden estetik haz yaşanmalıdır (Sena, 1972: 36).

* Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı.

** Doktora Öğr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı.

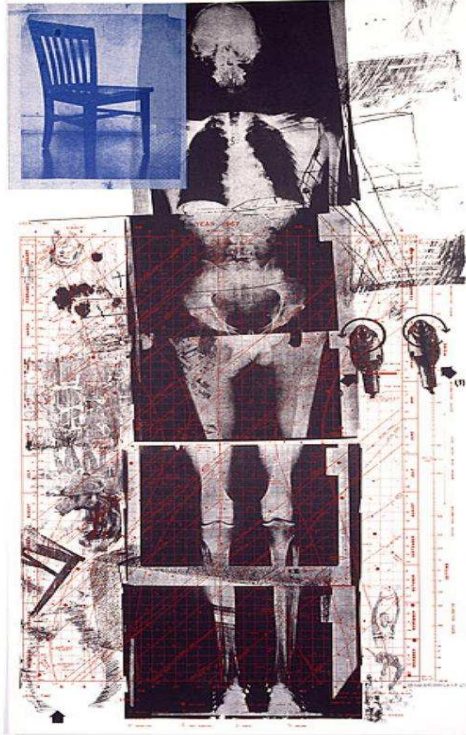
Olgun yaştaki dost ise, "güzel duygusunun ne tamamıyla aydın fikirleri, ne büsbütün karanlık fikirleri kapsamadığını", hazzın analiz edilmesi gerektiğini ve aklın estetik hazzı belirlemede öne çıkmasının gerekliliğini ve "bunun bir bütünü, uygunluk ve ahengin dolgun bir toplamı olarak yakalayan senteze de elverişli olması gerektiğini" belirtir. Biri duyumsal diğeri zihni olan iki güzelliğin olduğunu, duyumsal güzelliğin üzerinde fazla düşünmeden haz veren estetik nesnelere, zihni güzelliğin ise aklın aracılığıyla tanımlanan nesnelere duyulan hazda olduğunu savunur. Güzellik ona göre; "Tanrısal güzelliğin yeryüzünde bir imgesi (hayal) olan yetkinliğin duyulur (sensible) taklididir" (Sena, 1972: 36).

1. Sanatçı Yöneliminde Beden Algısının Bilinçli ve Bilinçdışı Güzellik Yaklaşımlarına Göre Çözümlenmeleri

Resim 1. Jasper Johns, Korkulu Gece, 1982, Tuval üzerine balmumu ve karışık teknik, 171.5 x 243.8 x 14 cm. Özel Koleksiyon

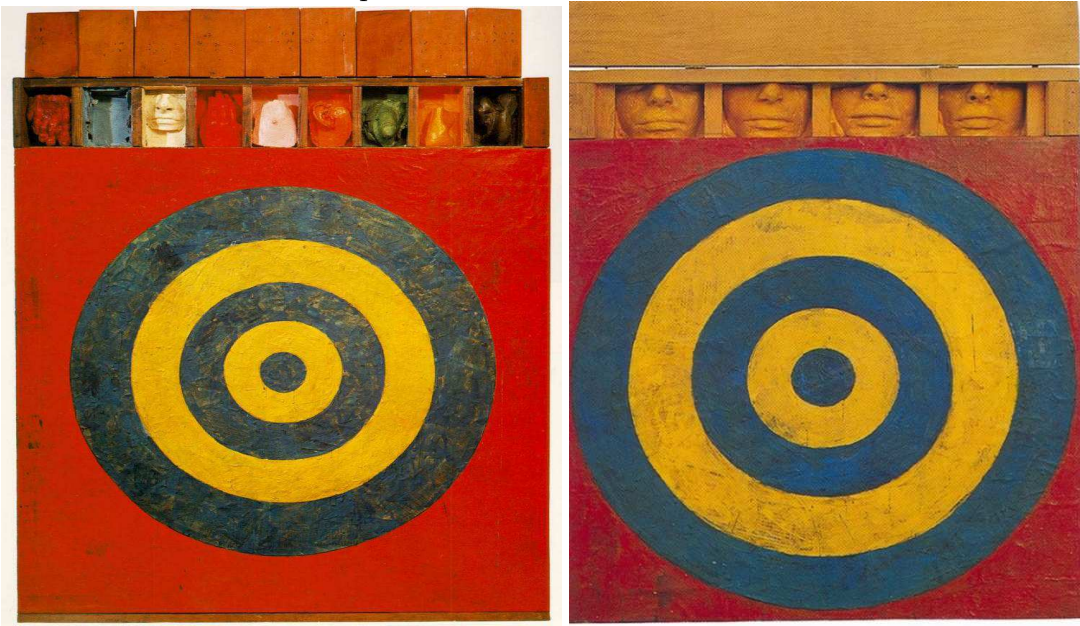
Sanatsal söylemde Mendelson'un iki dost arasında geçen ve güzele farklı algı mesafelerini bildiren konuşmalar; görülen bilinç durumlarının modern ya da post-üretim sanatsal söylemde farklı yaklaşımlarla sanatsal eylemi çözümler ve amacını tanımlar. Fineberg'e göre, "ontolojiye yapılan üstü kapalı bir saldırıyla, içeriğin kaynağı yerine girdiyi yeniden yönlendirerek, bilginin bağlantı noktası olarak insanı yeniden biçimlendirir" (2014: 194). Bu sanatsal eylem çözümlenmesi ve yeniden biçimlendirme süreci modern sanatta doğanın gözlemine ve yorumlanmasına dayanırken, postmodern sanat yaklaşımında Robert Raushenberg (Resim 2) *Booster'* de ve Jasper Johns'un (Resim 1) *Korkulu Gece* isimli çalışmasında örneklendiği gibi sanat yaklaşımı insan zihni ve yanılısamları üzerine çözümlenmeleri içermektedir.

Resim 2. Robert Raushenberg, Booster, 1967, Litograf ve serigraf, renkli baskı, kompozisyon: 181.7 x 89.1 cm. Modern Sanat Müzesi, New York

Jasper Johns çalışmalarında bedenin yapıbozumu üzerinden dilsel mekanizmaların çözümlenmesine, "anlamalı biçimde iç gözleme dayalı olmadan sanat objesinin karmaşık semiyotiğini (diğer bir deyişle ifade ettiği şeyi nasıl ifade ettiğini) vurgulayan bir stil" geliştirmiştir (Fineberg, 2014: 194). Sanatçının (*Resim 3*) *Alçı Dökümlü Hedef / Dört Portreli Hedef* isimli çalışmaları incelendiğinde; bedene dair farklı göstergelerin parçalanarak simgesel bir anlam yüklendiği, hedef imgesi ile doğanın döngüsel sürekliliği içerisinde bireye ayrılan alan ve özel anlamın hermeneutik bir çözümlemesi varlık göstermektedir.

Mendelson'un 'Duyulara Dair Mektuplar' isimli çalışmasında, sanat karşısında verilen yargılarda estetik haz almayı engelleyen bir işleve sahip olduğunu ve bu nedenle yalnız duygusal izlenimlerle hazın yaşanması gerektiğini savunan genç dostun söylemleri karşısında Jasper Johns'un çalışmasında, olgun dostun söylemleri görülmektedir. Bilinçdışı güzellik yaklaşımı sanatsal ifadesinin eylem analizinin tanımlamasında amacını betimlemek yerine biçimsel oluşum yani zihin sürecini betimlemektedir. Jasper Johns'un (*Resim 3*) *Alçı Dökümlü Hedef / Dört Portreli Hedef* isimli çalışmalarında karmaşık bir metni okumada semiyotiğin yöntemlerini kullanmak gibi görsel okuryazarlık da aklın ve bilginin yöntemlerini kullanır. Aynı zamanda bu çalışmalar da sanatsal yaklaşımın çözümlemesinde, biçimsel niteliklerinin verdiği aktif katılımlı duygusal doyum - duygusal izlenimle postmodern yaklaşımda estetik hazın yargı dereceleriyle birlikte dilsel unsurlarla bilincin arketipleridir.

Resim 3. Jasper Johns, *Alçı Dökümlü Hedef / Dört Portreli Hedef*, 1955, Tuval üzerine sıcak balmumu ve kolaj, 129.5 x 111.8 x 8.9 cm, Özel Koleksiyon, New York

Postmodern kültürün ve tüketim toplumunun temel söylemlerinin en belirgin gözlemlendiği sanatçılardan biri olan Andy Warhol; "tüketim toplumunu oluşturan insanların birbirine benzeyen tek tip insan modeli oluşturacağını görüp tüketim toplumuna makine olarak katılmak istemiştir. Tüketim metalarını üreten bir makine gibi, birbirinin aynısı, istediği kadar çoğaltabileceği, yorulmadan sürekli çalışabileceği bir makine" (Özdemir ve Koca, 2013: 239). Bu bağlamda Warhol'un (*Resim 4*) *Marilyn Monroe'nun Dudakları* isimli çalışması Mendelson'un 'Duyulara Dair Mektuplar' isimli eserinde aklın estetik yargılarda konumunu betimlemesine bağlı olarak, bilinçli ve bilinçdışı güzellik yaklaşımlarını eleştirel bilincin duyuşsal yaklaşımıdır. Aynı zamanda Warhol'un çalışması, söz konusu tüketim çılgınlığı içerisinde giderek insan bedeninin de bir meta haline geldiği, parçalarının çoğaltılarak göstergesel bir nesne konumuna indirildiği duyuşsal yaklaşımın resimsel görünümüdür.

Resim 4. Andy Warhol, Marilyn Monroe'nun Dudakları (Marilyn Monroe's Lips), 1962, Sentetik polimer boya, elek baskı, iki panel, 2.10 x 2.05 m, Washington

Warhol'un çalışması (Resim 4), Mendelson'ın iki dostun güzele dair söylemleri doğrultusunda incelendiğinde, post-üretim kültürü kapsamında ve Jasper Johns'un (Resim 1) *Korkulu Gece* isimli çalışmasında örneklendiği gibi bir beden çözümlemesinin varlığı, beden yapısının parçalanmışlık algısının yeniden, gerek kendi bağlamında gerekse farklı anlam ve bağlamlarda bir araya getirilmesi görülür kılınmaktadır. Mendelson'un olgun dostun konuşmalarında yer alan iki güzellik tanımı (duyumsal güzellik ve zihni güzellik) bu çalışma üzerinden çözümlendiğinde, duyumsal güzellik algısı Marilyn Monroe ismiyle açığa çıkarken, zihni güzellik güzellik neden Marilyn Monroe'nun seçildiği, neden yalnızca dudak imgesinin çoğaltıldığı ve neden çoğaltıldığı, neden siyah ve renkli panellerin yanyana getirildiği, bu parçaların birbirine eşit yüzeyler oluşturduğu gibi soruların, dönemin sanatı çerçevesinde ve en tepede toplumsal sistemler, sosyal algılar, yöntemsel çözümler ile birlikte incelendiğinde ulaşılabilen bir güzellik algısıdır. Dolayısıyla yalnızca duyuma sınırlı kalmayan estetik haz, görüntünün ardında yatan nedenselliği anlamaya yöneldiği an, akıl estetik hazzı belirlemede bir unsur olarak öne çıkar.

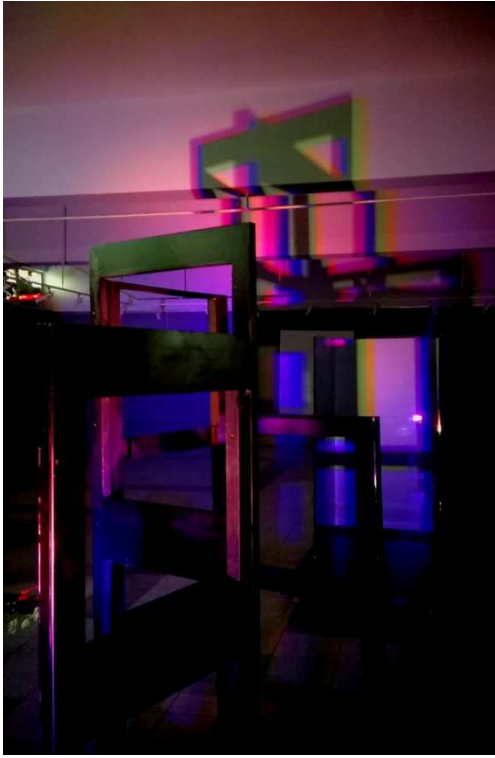
Mendelson'ın iki dostundan genç olan Warhol'un çalışması karşısında fazla düşünmeden görüntünün (dudak imgesi ve eyleminin) etkisinde haz alarak izlenime sahip olabilirken, olgun yaştaki dost, zihni güzele görüntünün ardındaki gerçekliği sorgulayarak (dudak imgesinin güzelliği, renklerin, biçimlerin güzelliği), duyumsal güzele ise fazla düşünmeden görüntünün (resmin) ondaki etkisiyle ulaşabilir. Böylelikle metafizik bir post-söylemin varlığı ortaya çıkmaktadır ve duyumsal ve zihni güzellik, bilinçli ve bilinçdışı güzellik yaklaşımlarıyla karşılık bulmaktadır. Bilinçli güzellik görüntünün ardındaki gerçekliği sorgulayarak, görünümün amaç ve anlamını, kendi özgül anlamı ile karşılaştırarak ulaştığı bir güzellik algısıdır. Bilinçsiz güzellik ise, kendiliğinden, izlenimin etkisi ile gerçekleşen (Mendelson'un eserinde genç olan dostun güzele yaklaşımında olduğu gibi) anlık hazzın söylemidir.

2. Mekân Algısının Sanatsal Yönelimde Bilinçli ve Bilinçdışı Güzellik Yaklaşımlarında Çözümlenmeleri

Dışsal ve içsel anlamda nesnenin görüntüsü duyum sürecinde hissedilerek sanatsal yaklaşımın deneyimlenmesini sağlar. Duyumsal deneyim nesnenin mekân içinde konumlanarak yeni anlamlar kazanması ve algının oluşmasıdır. Tuba Gültekin ve Ezgi Tokdil'in mekân içinde algı ve mekân deneyimlerini içeren *Denemeler* (Resim 5) çalışmasında, mekânın yeniden kurgulandığı, boşluk-doluluk etkisinin vurgulanması ile renklerin karanlık ortamda biçimlerin üzerine odaklanarak oluşturduğu renksel görüntülerin duyumda daha önce kodlanan bilginin yeni deneyimi ile yeniden duyusal izlenimleri oluşturduğu bir izlenim, bilinçli bir yönelimin bilinçdışı bir duyumu oluşturulmuştur.

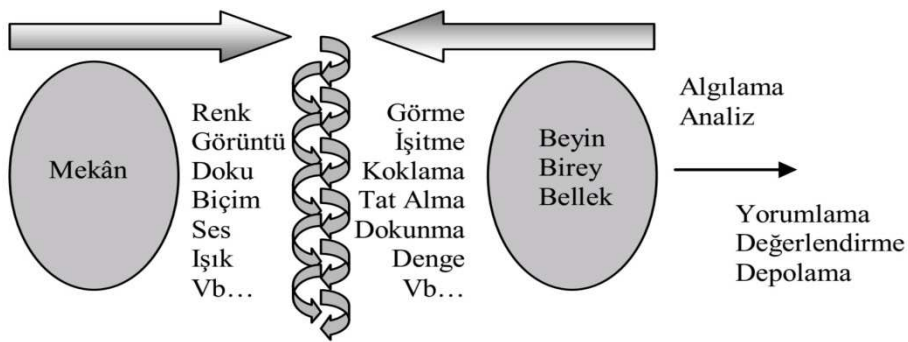
Özak ve Gökmen'in (Şekil 1) mekânın duyum aşamasını gösteren şeması incelendiğinde görüldüğü gibi; mekân renk, görüntü, doku, biçim, ses, ışık ile bireyin belleğinde yorumlanır ve görme, işitme, dokunma, denge ile analiz edilir. "Bu aşamada mekânın fiziksel gerçekliği ile bireyin duyu organları sarmal bir yapı oluşturur" (Özak ve Gökmen, 2009: 157). Bu şemalandırmadaki mekânın duyum aşaması benzer bir tanımlama ile *Denemeler* (Resim 6) çalışmasında mekân içinde renk, görüntü, biçim algısının görme, işitme ve denge ile bellekte depolanan deneyimin birbirine eşlenen izlenimidir. Bellek anlık izlenimlerin (bilinçdışı güzellik algılaması), kendinde önceden var olan güzellik yargısı (bilinçli güzellik algılaması) ile karşılaştırmalı bir duyumsamasını yapar ve bir yargıda bulunur. Bu duyusal izlenimin değerlendirilmesi

Meldelson'un 'Duyulara Dair Mektuplar' eserinde duyumsal güzelliğin betimlemesi ile tematik benzerlikler göstermektedir.

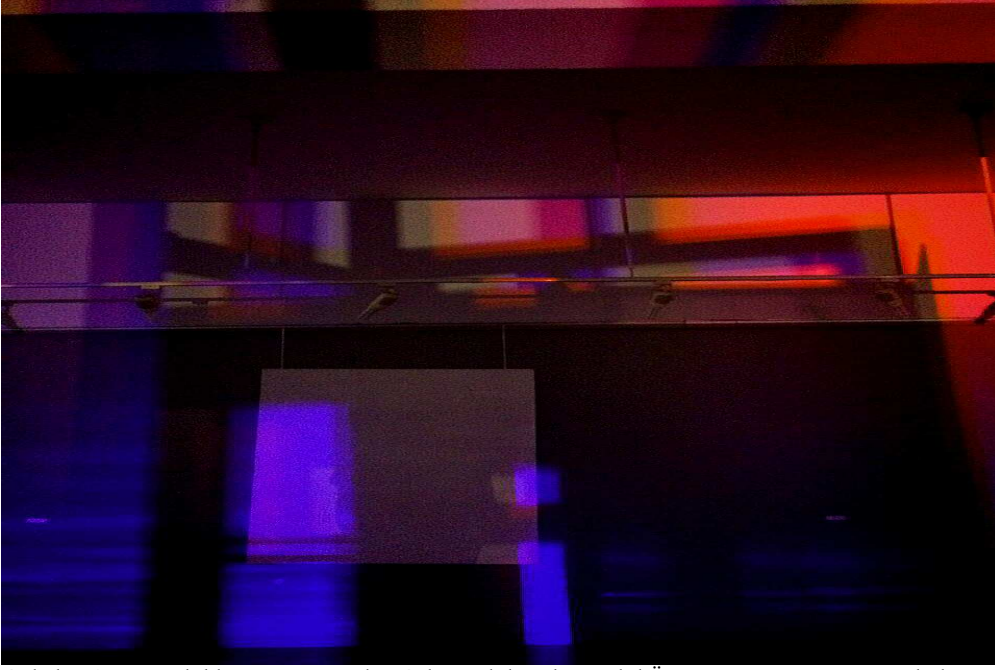

Resim 5. Tuba Gültekin & Ezgi Tokdil, 2016, Denemeler, Galeri Eylül, Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi Resim İş Eğitimi Anabilim Dalı, İzmir

Meldelson'un 'Duyulara Dair Mektuplar' eserinde duyumsal güzelliğin betimlemesi bilinçli ve bilinçdışı güzellik yaklaşımında genç olan dost karakteri ile duyu ile edinimin savunumu olarak görülmektedir. Bu duyu edinimi, duyumun izlenimi olarak *Denemeler (Resim 5)*'de görülen mekân algısının duyu ilişkisinde çözümlenmektedir. İzleyici - katılımcı bireyin edindiği bilgi algıya aracılık eden süreçte renk, biçim, tekrar ve ritmin birleşimi ile yeni bir aşamada görsel algıya dönüştürerek duyumsar.

Şekil 1. Mekanın Duyum Aşaması, N. Ö. Özak, G. P. Gökmen, 2009, Bellek ve Mekan İlişkisi Üzerine Bir Model Önerisi

Resim 6. Tuba Gültekin & Ezgi Tokdil, 2016, Denemeler, Galeri Eylül, Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi Resim İş Eğitimi Anabilim Dalı, İzmir

"Estetik hazda duyum başlatıcı etken olur, duygudan giderek düşünceyi esinler. Bilinç bir bütünselliğin bilincidir" (Arslanoğlu, 2005: 60). Duyum süreci, görsel bilgide algı sürecinin temel bilgi tasarımlarını kurgulayarak zihinsel deneyimi oluşturur. Gerçek yapının (mekânın) duyumunu algıladığımız şeyi öğretir. Algının izole edilmiş referans noktası zihinsel deneyimin algılama girişimidir ve bu girişim hayal edilemezlikle tanımlanır. Algı renkli nesnenin duyumunu sağlar (Pont, 2002: 4-5). Bu bağlamda, mekân-duyu ilişkisi *Denemeler* çalışmasında (Resim 6), estetik hazın duyumdan duyguya ve düşünceden imgeleme taşınma sürecinde nesnenin duyumunu, deneyimin algılama girişimi, güzellik yaklaşımlarının sanatsal ifadesidir.

Birey sahip olduğu beceri ve geçmişinden getirdiği yaşanmışlık birikimi ile algılama deneyimi kazanır. Hareketin duyuşsal uyarılma etkileri tam olarak anlaşılabilir algıdır. Öz hareketimiz benlik bilincinin algılamalı biçimlerine bağlıdır (Noë, 2004: 1-2). Tüm bu hareket deneyimlerine bağlı olarak Tuba Gültekin ve Ezgi Tokdil'in *Denemeler* (Resim 7) çalışmasındaki mekân algısı, duyumun bellekteki görüntü ve deneyimlenen bilincin algısı ile birleşir. Bu birleşimde etken uyarıcı ile renk, biçim ve mekânın algı süreçleri ve duyumun izlenimi içerik açısından algılanır.

Duyusal izlenimin renk ve biçimlerde bıraktığı etki mekân içinde önceden edindiği bilişsel süreçler ile birleşerek oluşturduğu duyuşsal algı görsel bilgiyi oluşturur. Görsel bilgi süreci retina içinde başlar. Retinanın çıkış nöronları, beynin diğer kısımlarıyla iletişim kuran gangliyon hücreleri, fotoreseptörlerin kendisinden çok farklı tepki özelliklerine sahiptir (Hilbert, 2015: 262). Algıya aracılık eden tüm bu süreçler, kapsamlı bir bilgi vermek üzere tasarlanmıştır. Algı süreçleri duyuşsal deneyimimiz ile algının fiziksel ve psikolojik süreçleri arasındaki ilişkidir (Smythies, 1999: 1). Algıya aracılık eden bu süreçler, görüntünün retinaya iletilmesi ve gangliyon hücrelerinin tepkilerinin beynin görüntüyü algılamasındaki süreç, Resim 8'de görsel algıya taşınmaktadır. Işık, mekân ve biçim izleyen açısından deneyimlenme süreci olarak görsel bilgi belleğe taşır ve bellek görünüm karşısında bir yargıda bulunur. Denemeler çalışması bu doğrultuda, mekân ve duyu ilişkisinin, duyu, düşünce ve davranışların yani duyuma göre hareketin birlikteliğinde, duyu izleniminin deneyimidir.

Resim 7. Tuba Gültekin & Ezgi Tokdil, 2016, Denemeler, Galeri Eylül, Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi Resim İş Eğitimi Anabilim Dalı, İzmir

SONUÇ

Duyum güzelliği ve zihinsel güzellik yaklaşımı, beden algısı ve mekân algısı üzerindeki çalışmalarda çözümlenmekte, bilinçli ve bilinçdışı güzellik yaklaşımlarının sanatsal ifadelerde güzele yönelimi; arzu, duyum ve bilişsellik ile tanımlanmaktadır. Beden algısı Jasper Johns'da parçalanmakta, Warhol'da ise tek bir imge çoğaltılarak yan yana basılmaktadır. Bu yaklaşımlarda, Robert Rauschenberg, Jasper Johns, Andy Warhol'un çalışmalarında beden algısının, duyumla sınırlı kalmayan estetik hazzın, görüntünün ardında yatan nedenselliği anlamaya yöneldiği anda, akli estetik hazzı belirlemede bir unsur olarak öne çıkardığı görülmektedir. Bu yolla bilinçli ve bilişdışı güzellik yaklaşımlarının sınıflaması yapılarak, Mendelson'un iki dostun konuşmalarında var olan güzellik yaklaşımlarına görsel sunumlar üzerinden analiz geliştirilmektedir.

Mekân algısının duyum ile ilişkisinin sorgulandığı *Denemeler* çalışmasında, mekân ve duyu etkisi bellekte yeniden biçimlenerek mekânsal deneyimin oluştuğu görülmektedir. Duyu izleniminin deneyimi, renk-görüntü-görme biçimi ile birlikte algısal deneyimin mekân algısında, duyum güzelliğine yöneldiği çözümlenmektedir. Bu görsel algılama süreci sonundaki görüntü, renk ve biçim izleniminde benzerlikler kuran mekân ilişkisi duyusal deneyimdir. Bu duyusal deneyim, Mendelson'ın 'Duyulara Dair Mektuplar' eserindeki genç karakterin diyaloglarında ifade ettiği güzele yönelim, *Denemelerin* mekân ve duyu ilişkisinde duyumsal güzellikte görülmektedir.

KAYNAKÇA

- ARSLANOĞLU, Kaan (2005). *Yanılmanın Gerçekliği*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- HILBERT, David (2015). *The Oxford Handbook of Philosophy of Perception*, Vision (Ed. Matthen, Mohan). İngiltere: Oxford University Press.
- MATTHEWS, Gerald (1997). *Cognitive Science Perspectives on Personality and Emotion*, Amsterdam: Elsevier.
- NISBET, Hugh Barr (2013). *Gotthold Ephraim Lessing: His Life, Works, and Thought*. İngiltere: OUP Oxford.
- NOE, Alva (2004). *Action in Perception*. İngiltere: MIT Press.
- PONTE, Merleau (2002). *Phenomenology of Perception*. Londra: Psychology Press.
- SENA, Cemil (1972). *Estetik- Sanat ve Güzelliğin Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- SMYTHIES, John (1999). *Analysis of Perception*. İngiltere: Psychology Press.
- FINEBERG, Jonathan (2014). *1940' tan Günümüze Sanat: Varlık Stratejileri*. (S. Atay; G.E. Yılmaz, Çev.). İzmir: Karakalem Kitabevi Yayınları.
- ÖZDEMİR, Fatih ve KOCA, Binnaz (2013). "Makina Olarak Andy Warhol". *İdil Dil ve Sanat Dergisi*. Cilt 2, Sayı 6, ss. 239-253). <http://www.idildergisi.com/makale/pdf/1357559472.pdf> (erişim: 25.11.2016).

Görsel Kaynakça

- Resim 1. Jasper Johns, Perilous Night (Korkulu Gece) <http://www.nga.gov/feature/artnation/johns/> (erişim: 25.11.2016).
- Resim 2. Robert Rauschenberg, Booster <http://www.rauschenbergfoundation.org/art/artwork/booster> (erişim: 25.11.2016).
- Resim 3. Jasper Johns, Alçı Dökümler ile Hedef (Target with Plaster Casts) /Dört Portreli Hedef (Target with Four Faces), <http://pictify.saatchigallery.com/348043/jasper-johns-target-with-four-faces> (erişim: 25.11.2016).
- Resim 4. Andy Warhol, Marilyn Monroe'nun Dudakları (Marilyn Monroe's Lips), <http://hirshhorn.tumblr.com/post/103297248933/andy-warhol-marilyn-monroes-lips-1962> (erişim: 25.11.2016).
- Resim 5-6-7 : Tuba Gültekin & Ezgi Tokdil, 2016, Denemeler, Galeri Eylül, Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi Resim İş Eğitimi Anabilim Dalı, İzmir
- Şekil 1: Mekanın Duyum Aşaması. Öymen Özak, Nilüfer ve Pulat Gökmen, Gülçin (2009). "Bellek ve Mekan İlişkisi Üzerine Bir Model Önerisi". *İtü Dergisi*. Sayı 8, Cilt 2, s. 145